

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO HUDUDIDA SHAKLLANGAN MILLIY AYOLLAR LIBOSLARINING IQLIM SHAROITI BILAN BOG‘LIQLIGI

Raupova Dilorom Dilmurod qizi

Kamoliddin Behzod nomidagi

Milliy rassomlik va dizayn instituti

mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: diloromraupova979@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23059413>

Annotatsiya. Mazkur maqolada XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro hududida shakllangan ayollar milliy liboslarining tabiiy-geografik va iqlimiy sharoit bilan bog‘liqligi tarixiy-etnografik nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Buxoro vohasining quruq kontinental iqlimi, yoz oylarining issiq va quruq, qish oylarining esa nisbatan sovuq kechishi kiyimlarning shakli, bichimi, mato tanlovi va qatlamli tuzilishiga ta’sir ko‘rsatgan omillardan biri sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda ayollar ko‘ylagi, lozim, mursak, rumbcha, kamzul, bosh kiyimlari va ustki kiyimlarning funksional xususiyatlari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Buxoro amirligi, milliy libos, ayollar kiyimi, iqlim, mursak, lozim, ko‘ylak, zardo‘zlik, mato, etnografiya, XIX asr, XX asr boshi.

Аннотация. В данной статье с историко-этнографической точки зрения анализируется взаимосвязь национальной женской одежды, сформировавшейся на территории Бухары в конце XIX – начале XX веков, с природно-географическими и климатическими условиями. Рассматривается сухой континентальный климат Бухарского оазиса, характеризующийся жарким и сухим летом и относительно холодной зимой, как один из факторов, оказавших влияние на форму, крой, выбор материалов и многослойность одежды. В исследовании анализируются функциональные особенности женских платьев, лозимов, мурсака, румчи, камзолов, головных уборов и верхней одежды.

Ключевые слова: Бухарский эмират, национальная одежда, женская одежда, климат, mursak, lozim, платье, золотое шитьё, ткань, этнография, XIX век, начало XX века.

Abstract. This article analyzes, from a historical and ethnographic perspective, the relationship between women’s national clothing that developed in the Bukhara region in the late 19th and early 20th centuries and the natural-geographical and climatic conditions. The dry continental climate of the Bukhara oasis, characterized by hot and dry summers and relatively cold winters, is considered as one of the factors that influenced the form, cut, choice of fabrics, and layered structure of clothing. The study examines the functional features of women’s dresses, lozim trousers, mursak robes, rumcha garments, kamzul jackets, headwear, and outer clothing.

Keywords: Bukhara Emirate, national clothing, women’s clothing, climate, mursak, lozim, dress, gold embroidery, fabric, ethnography, 19th century, early 20th century.

Milliy kiyim xalqning moddiy va ma’naviy madaniyatini o‘rganishda muhim tarixiy-etnografik manbalardan biridir. Kiyim orqali muayyan xalqning turmush tarzi, ijtimoiy munosabatlari, diniy qarashlari, estetik didi, iqtisodiy imkoniyatlari, marosimlari va hududiy o‘ziga xosliklarini aniqlash mumkin. Shu bilan birga, kiyim shakllanishida tabiiy-geografik muhit, xususan, iqlim sharoiti ham muhim omillardan biri hisoblanadi. O‘zbekiston hududlarining keskin

kontinental iqlimi, tekisliklarda issiq va quruq yozlar, qishki sovuqlar hamda kuchli shamollar an'anaviy kiyimlarning turli shakllarini yuzaga keltirgan. "Traditional Uzbek Costume" loyihasi materiallarida ham O'zbekistonning keskin kontinental iqlimi va aholi turmush tarzining o'ziga xosligi kiyimlarning hududiy shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar sifatida qayd etiladi. Buxoro vohasi ushbu jihatdan alohida ahamiyatga ega. Hududning cho'l va voha landshaftlari bilan tutashligi, quruq iqlim sharoiti, yozning uzoq va issiq, yog'ingarchilikning kam bo'lishi mahalliy aholining kundalik hayotiga, xo'jalik faoliyatiga va moddiy madaniyatiga o'z ta'sirini ko'rsatgan. Zamonaviy klimatologik ma'lumotlarda Buxoro hududida yanvar oyining o'rtacha harorati 1,6 °C, iyul oyining o'rtacha harorati 29,4 °C, yillik yog'in miqdori esa taxminan 142 mm ekani qayd etilgan. Yog'inning asosiy qismi qish va erta bahorga to'g'ri keladi, yoz oylarida esa yog'ingarchilik juda kam.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro amirligi hududida mavjud bo'lgan ayollar kiyimlari ana shu tabiiy muhit bilan bir qatorda ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida rivojlangan. Mazkur davr Buxoro milliy kiyimlarining tarixiy taraqqiyotida muhim bosqich bo'lib, aynan shu davrga oid ko'plab kiyim namunalari muzey kolleksiyalarida saqlanib qolgan. Buxoro davlat muzey-qo'riqxonasi, Sitorai Mohi Xosa majmuasi hamda O'zbekiston amaliy san'at muzeyidagi kolleksiyalar ushbu davr kiyimlarini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Buxoro amirligi saroy kiyimlari va zardo'zi buyumlari bo'yicha M.B. Kurbanovanning tadqiqoti ham Buxoro davlat muzeyi fondidagi kiyim namunalariining ilmiy qiymatini ko'rsatadi.

Buxoro milliy kiyimlari masalasi O'zbekiston etnografiyasi va san'atshunosligida uzoq yillardan buyon tadqiq etib kelinmoqda. Mazkur yo'nalishdagi eng muhim tadqiqotchilardan biri O.Suxareva hisoblanadi. Uning "История среднеазиатского костюма: Самарканд, 2-я половина XIX – начало XX в." nomli fundamental tadqiqotida XIX asrning ikkinchi yarmi va XX asr boshlarida Markaziy Osiyo, xususan Samarqand hududidagi kiyimlarning shakli, bichimi, matosi, bosh kiyimlari, zargarlik buyumlari va marosimiy funksiyalari batafsil o'rganilgan. Asarning qimmatli shundaki, unda kiyim tarixiy evolyutsiya va hududiy xususiyatlar bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.

O.Suxarevaning yana bir muhim metodologik yondashuvi Markaziy Osiyoda keng tarqalgan tunikasimon bichimni tarixiy evolyutsiya nuqtayi nazaridan o'rganishidir. Uning "Опыт анализа покроев традиционной туникообразной среднеазиатской одежды в плане их истории и эволюции" nomli tadqiqoti Markaziy Osiyo kiyimlarining konstruktiv shakllarini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. Mazkur ilmiy yondashuv Buxoro ayollar ko'ylaklarining keng, to'g'ri va erkin bichimini tahlil qilishda ham qo'llanishi mumkin. Buxoro amirligi davri kiyimlarini muzey materiallari asosida o'rganishda M.Kurbanovanning "Коллекция одежды Бухарского эмирата как бесценное наследие Бухарского музея" maqolasi alohida ahamiyatga ega. Unda Buxoro davlat muzey-qo'riqxonasi fondidagi zardo'zi buyumlar va amirlik saroy kolleksiyasi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Muallif Buxoro amirligi davrida zardo'zlik san'ati va saroy kiyimlari yuqori darajada rivojlanganini ko'rsatadi.

So'nggi yillarda Buxoro vohasi ayollarining an'anaviy kiyimlariga bevosita bag'ishlangan tadqiqotlar ham paydo bo'ldi. M.Yarashova, O.Boltayev, U. Xayrullayev va U.Sadullayevning 2025-yilda nashr etilgan "Buxoro vohasi ayollarining an'anaviy liboslari (XIX asr oxiri XX asr boshlarida)" maqolasida Buxoro ayollarining ko'ylak, lozim, mursak, bosh kiyimlari va boshqa kiyim elementlari etnografik nuqtayi nazardan tahlil qilingan. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, Buxoro ayollarining milliy kiyimlari shakli, konstruksiyasi, matosi, bezagi, ijtimoiy va marosimiy funksiyalari turli tadqiqotlarda o'rganilgan. Biroq kiyimning iqlimiy moslashuv funksiyasi alohida tadqiqot predmeti sifatida yetarlicha chuqur o'rganilmagan. Shu sababli ushbu

maqolada kiyimlarning shakli va materiallarini Buxoro hududining tabiiy-iqlimiy xususiyatlari bilan qiyosiy tahlil qilishga alohida e'tibor qaratiladi.

Buxoro vohasining tabiiy muhiti milliy kiyim shakllanishini tushuntirishda muhim boshlang'ich omildir. Hudud quruq kontinental iqlimga ega bo'lib, yoz oylarida yuqori harorat va juda kam yog'ingarchilik kuzatiladi. Buxoro bo'yicha ilmiy tadqiqotlarda yanvar oyining o'rtacha harorati 1,6 °C, iyul oyining o'rtacha harorati 29,4 °C, yillik o'rtacha havo harorati 15,6 °C va yillik yog'in miqdori 142 mm ekani ko'rsatilgan. Yoz oylarida yog'ingarchilik juda kam bo'lib, iyulda o'rtacha 1,1 mm, avgustda esa 0,3 mm atrofida qayd etilgan. Bunday tabiiy sharoitda inson kiyimining asosiy vazifalaridan biri organizmni tashqi muhitning noqulay ta'siridan himoya qilish bo'lgan. Issiq va quruq yoz sharoitida kiyim tanani quyosh nurlaridan himoya qilishi, shu bilan birga havo almashinuvini ta'minlashi kerak edi. Qishda esa, aksincha, kiyimning asosiy funksiyasi issiqlikni saqlashdan iborat bo'lgan.

O'zbekiston milliy kiyimlari bo'yicha "Cultural Legacy of Uzbekistan" materiallarida ham keskin kontinental iqlim, tekisliklardagi issiq va quruq yozlar, shamollar va qishki sovuqlar kiyimlarning muayyan hududiy shakllarining rivojlanishiga ta'sir qilgani qayd etiladi. Demak, iqlimni kiyim shakllanishining yagona sababi sifatida emas, balki uning funksional tomonlarini belgilovchi omillardan biri sifatida baholash lozim. XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro ayollarining asosiy kundalik kiyimlaridan biri ko'ylak va lozimdan iborat bo'lgan. Ko'ylaklar odatda uzun, to'g'ri yoki pastga tomon biroz kengayuvchi tunikasimon shaklda tikilgan. Yenglari ham uzun va nisbatan keng bo'lgan. Bunday konstruktiv xususiyatlar Markaziy Osiyoning boshqa hududlarida ham kuzatiladi. Suxarevaning tadqiqotlarida tunikasimon bichim Markaziy Osiyo an'anaviy kiyimlarining tarixiy-konstruktiv xususiyatlaridan biri sifatida ko'rsatiladi.

Buxoro ayollar ko'ylagining keng bichimi iqlim nuqtayi nazaridan ham muhimdir. Issiq sharoitda tanaga juda yopishib turadigan kiyimga nisbatan kengroq kiyim havo almashinuviga imkon beradi. Biroq bu holatni faqat iqlim bilan izohlash noto'g'ri bo'ladi. Ayollar kiyimining yopiq va keng shakli diniy-axloqiy me'yorlar, mahalliy urf-odatlar va estetik qarashlar bilan ham bog'liq bo'lgan. Shu bois keng bichimni iqlimiy va madaniy omillarning birgalikdagi natijasi sifatida baholash maqsadga muvofiq. Ko'ylak bilan birgalikda kiyilgan lozim ham Buxoro ayollar libosining muhim tarkibiy qismi bo'lgan. O'zbek an'anaviy ayollar kiyimining umumiy tizimida ko'ylak, ishton yoki lozim, ustki kiyim, bosh kiyimi va poyabzal bir butun kostyum majmuasini tashkil qilgan. Lozimlarning keng va erkin shaklda tikilishi ayollarning kundalik hayoti, o'tirib ishlash, uy-ro'zg'or faoliyati va issiq iqlim sharoitida qulay harakatlanishiga mos kelgan. Shu jihatdan lozim nafaqat kiyimning estetik elementi, balki funksional kiyim qismi ham bo'lgan. Buxoro ayollar kiyimlarini iqlim bilan bog'lashda mato masalasi alohida ahamiyatga ega. Tabiiy tolalardan tayyorlangan paxta va ipak matolar Markaziy Osiyoda qadimdan ma'lum bo'lgan. XIX–XX asrlar kiyimlarida mahalliy va tashqaridan olib kelingan turli matolardan foydalanilgan.

Buxoro va Samarqand kiyimlariga bag'ishlangan Sadikova tadqiqotida matoning kostyumning shakli va badiiy ko'rinishidagi o'rni alohida ko'rsatiladi. Buxoro kiyimlarida ipak, baxmal, atlas, adras va boshqa matolarning qo'llanilishi hududning rivojlangan to'qimachilik va savdo an'alaridan dalolat beradi. Buxoro Buyuk Ipak yo'li savdo tizimining muhim markazlaridan biri bo'lganligi sababli mahalliy kiyimlarda nafaqat mahalliy, balki turli hududlardan keltirilgan matolardan ham foydalanilgan. Shu bois mato tanlovini faqat iqlim bilan bog'lash mumkin emas. Bu jarayonda iqtisodiy imkoniyat, savdo aloqalari, ijtimoiy mavqe va estetik did ham muhim rol o'ynagan. Shu bilan birga, matoning fizik xususiyatlari iqlimiy sharoitda muhim ahamiyat kasb etgan. Yengil ipak va paxta matolar yozgi kiyimlar uchun qulay bo'lsa, baxmal, qalin ipak, astarli yoki paxta solib qavilgan matolar sovuq mavsum uchun ko'proq

mos kelgan. Buxoro ayollarining ustki kiyimlari orasida mursak alohida o‘rin egallaydi. Mursak oldi ochiq, yoqasiz, uzun, tunikasimon ustki kiyim bo‘lib, ayollar kiyim majmuasining muhim elementi hisoblangan. Markaziy Osiyo kiyimlari bo‘yicha Suxareva tadqiqotlarida munisak/mursak kabi ustki kiyimlarning turli hududlardagi shakllari va funksiyalari qayd etilgan.

Mursakning iqlim bilan bog‘liq jihati, avvalo, uning turli qalinlik va materiallarda tayyorlanganida namoyon bo‘ladi. Yengil variantlar nisbatan issiq mavsumda kiyishga qulay bo‘lgan bo‘lsa, qalinlashtirilgan va qavilgan variantlar sovuq davrda issiqlikni saqlash vazifasini bajargan. O‘zbekiston an‘anaviy kiyimlari bo‘yicha zamonaviy ilmiy-ensiklopedik materiallarda ham ayollar ustki kiyimlari tarkibida mursak, chopon va boshqa xalatlarning mavjudligi, qavilgan kiyimlarning yil davomida foydalanilganligi qayd etiladi. Bu jihatdan mursakni Buxoro iqlimiga moslashuvning eng aniq namunalaridan biri sifatida ko‘rsatish mumkin. Chunki bir xil kiyim turi turli mavsumga mos ravishda mato, astar, qavilish va qalinlik jihatidan o‘zgartirilgan. Buxoro ayollar libosida ustki kiyim nafaqat estetik, balki himoya funksiyasini ham bajargan. Buxoro hududining quruq va shamolli sharoitlari kiyimning tashqi qatlamini muhim qilgan. Issiq mavsumda u quyosh va changdan, sovuq davrda esa shamol va sovuqdan himoya vazifasini bajargan. O‘zbek milliy kiyimlari bo‘yicha manbalarda qadimdan ustki xalatning quyosh, shamol va sovuqdan himoya qiluvchi funksiyaga ega bo‘lgani qayd etiladi.

Buxoro ayollar libosining qatlamli tuzilishi - ichki ko‘ylak, lozim, ustki kiyim, bosh kiyimi va boshqa elementlarning birgalikda qo‘llanilishi - keskin kontinental iqlim sharoitida kiyimni mavsumga moslashtirish imkonini bergan. Buxoro ayollarining bosh kiyimlari ham kiyim majmuasining muhim qismi bo‘lgan. Ro‘mol, peshonabog‘, do‘ppi va boshqa bosh kiyimlari ayolning yoshiga, oilaviy holatiga, ijtimoiy mavqeiga va marosimiy holatiga qarab farqlangan. Bosh kiyimlar shakllanishida diniy va madaniy omillar asosiy o‘rinlardan birini egallagan. Shu bilan birga, boshni yopishning amaliy jihati ham mavjud bo‘lgan. Quruq va quyoshli iqlim sharoitida boshni mato bilan yopish quyosh nuri, chang va shamoldan himoyalani sh imkonini bergan.

O‘zbekiston hukumatining milliy kiyimlar haqidagi ma’lumotlarida ham bosh kiyim milliy kostyumning muhim elementlaridan biri sifatida ko‘rsatiladi va turli hududlarda bosh kiyim shakli hamda naqshlarining farqlanishi qayd etiladi. Shuning uchun Buxoro ayollarining bosh kiyimlarini diniy-madaniy va iqlimiy funksiyalarning uyg‘unlashuvi sifatida ko‘rish mumkin. Buxoro milliy ayollar liboslarini o‘rganishda muzey kolleksiyalarining ahamiyati nihoyatda katta. Chunki XIX asr oxiri – XX asr boshlariga oid kiyimlarning katta qismi kundalik foydalanish natijasida yo‘qolib ketgan. Shu sababli muzeylarda saqlanayotgan kiyimlar o‘sha davr kiyim madaniyatining bevosita moddiy dalili sifatida muhimdir.

“Traditional Uzbek Costume on Materials of Museum and Private Collections of Uzbekistan” loyihasining birinchi jildi aynan Buxoro, Samarqand, Toshkent va Farg‘ona vodiysidagi erkak va ayollar kiyimlariga bag‘ishlangan. Unda tarixiy yozma manbalar, devoriy rasmlar, haykallar, miniatyuralar, fotografik hujjatlar va saqlanib qolgan kiyim namunalari birgalikda foydalanilgan. Sitorai Mohi Xosa majmuasidagi kolleksiyalar ham XIX asr oxiri – XX asr boshlaridagi Buxoro kiyimlarini o‘rganishda muhim manba hisoblanadi. Majmua ekspozitsiyalarida Buxoro saroyiga oid zardo‘zi kiyimlar, belbog‘lar, ro‘mollar va poyabzal namunalari saqlanadi. Shu jihatdan muzey eksponatlarini ilmiy tahlil qilishda nafaqat ularning badiiy ko‘rinishi, balki mato turi, qalinligi, bichimi, qatlamlari, yeng shakli, yoqa konstruksiyasi va mavsumiy funksiyasiga ham e’tibor qaratish lozim. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro hududida shakllangan ayollar milliy liboslari tabiiy muhit bilan bevosita va bilvosita aloqada rivojlangan. Birinchidan, Buxoroning issiq va quruq yozlari

kiyimlarning keng va erkin bichilishiga funksional jihatdan qulay sharoit yaratgan. Bunday kiyimlar tanani yopgan holda havo almashinuviga imkon bergan. Ikkinchidan, keskin kontinental iqlim kiyimlarning qatlamli bo'lishini taqozo qilgan. Ko'ylak, lozim va ustki kiyimlardan iborat majmua yilning turli fasllarida kiyimni moslashtirish imkonini bergan. Uchinchidan, qishki sovuqlar qalin, astarli va qavilgan ustki kiyimlarning saqlanib qolishiga sabab bo'lgan. To'rtinchidan, paxta va ipak kabi tabiiy tolalardan tayyorlangan matolar Buxoro kiyim madaniyatida muhim o'rin egallagan. Biroq ularning tanlanishi faqat iqlim bilan emas, mahalliy to'qimachilik, savdo va iqtisodiy imkoniyatlar bilan ham bog'liq bo'lgan. Beshinchidan, bosh kiyimlar va ro'mollar diniy va ijtimoiy vazifalar bilan birga quyosh, chang va shamoldan himoyalashning amaliy funksiyasini ham bajargan. Oltinchidan, zardo'zi saroy liboslarida iqlimiy funksiyadan ko'ra marosimiy va ijtimoiy maqomni ifodalash ustun bo'lgan. Shu sababli kundalik va saroy liboslarini bir xil metodologiya asosida baholash mumkin emas.

XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Buxoro hududida shakllangan milliy ayollar liboslari ko'p omilli tarixiy-madaniy hodisa bo'lib, uning shakllanishida tabiiy-geografik muhit, iqlim, xo'jalik faoliyati, diniy qarashlar, ijtimoiy munosabatlar, estetik did va mahalliy to'qimachilik an'analari o'zaro ta'sir ko'rsatgan. Buxoro vohasining quruq kontinental iqlimi, yozning issiq va quruq, qishning esa sovuq bo'lishi kiyimlarning funksional xususiyatlarini shakllantirgan muhim omillardan biri bo'lgan. Ayniqsa, kiyimlarning keng bichilishi, uzunligi, qatlamli tuzilishi, tabiiy matolardan foydalanish, mavsumga qarab ustki kiyimlarning qalinlashtirilishi va bosh kiyimlarining mavjudligi tashqi muhitga moslashuvning turli ko'rinishlarini namoyon etadi. Shu bilan birga, Buxoro ayollar liboslarini faqat iqlim mahsuli sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Kiyimning uzunligi va yopiq shakli diniy-axloqiy me'yorlar bilan, mato va bezaklarning tanlanishi ijtimoiy mavqe va estetik qarashlar bilan, zardo'zi liboslar esa saroy va marosim madaniyati bilan bog'liq bo'lgan. Xulosa qilib aytganda, Buxoro milliy ayollar liboslarini "tabiat – inson – jamiyat – madaniyat" munosabatlari tizimida o'rganish eng maqbul yondashuv hisoblanadi. Iqlim kiyimning funksional va konstruktiv jihatlariga ta'sir ko'rsatgan bo'lsa, diniy, ijtimoiy va estetik omillar uning shakli, bezagi, ramziy mazmuni va qo'llanish doirasini belgilagan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdukhalikov F., Kamilova H., Rakhimova Z., Muminova U., Rakhmatullaeva U. Traditional Uzbek Costume on Materials of Museum and Private Collections of Uzbekistan. - Part 1. - Tashkent, 2021.
2. Kulmatov R. et al. The Modern Problems of Sustainable Use and Management of Irrigated Lands on the Example of the Bukhara Region (Uzbekistan). Journal of Water Resource and Protection. - 2015. - Vol. 7. - P. 956–971.
3. Kurbanova M.B. Коллекция одежды Бухарского эмирата как бесценное наследие Бухарского музея. - Научный сборник Российского этнографического музея. - 2022.
4. Сухарева О.А. История среднеазиатского костюма: Самарканд, 2-я половина XIX – начало XX в. - М.: Наука, 1982. - 139 с.
5. Сухарева О.А. Опыт анализа покроев традиционной туникообразной среднеазиатской одежды в плане их истории и эволюции // Костюм народов Средней Азии. Историко-этнографические очерки. - М.: Наука, 1979. - С. 77–103.
6. Садыкова Н. Национальная одежда узбеков Бухары и Самарканда XIX–XX вв. - Ташкент: Шарк, 2006. - 32 с.

7. Yarashova M., Boltayev O., Xayrullayev U., Sadullayev U. Buxoro vohasi ayollarining an'anaviy liboslari (XIX asr oxiri – XX asr boshlarida). Modern Science and Research. - 2025. - Vol. 4, No. 3. - B. 571–581.
8. Abdukhalikov F. F., Rtveladze E. V. Traditional Uzbek Costume on Materials of Museum and Private Collections of Uzbekistan. Part 1. Cultural Legacy of Uzbekistan in World Collections. Vol. XLVIII. – Tashkent: Zamon Press Info, 2022.
9. Hejzlarova T. Uzbek Gold Embroidery. // Annals of the Náprstek Museum. – Prague: National Museum, 2012. – Vol. 33, No. 1. – P. 85–100.
10. Сухарева О. А. Сюзани: среднеазиатская декоративная вышивка. – М.: Восточная литература, 2006. – 312 с.